

Dr. Zoltan Mesaroš
Istorijski arhiv Subotica
Trg slobode 1/III

Uloga mađarskog stanovništva u raspadu Ugarske

Sažetak: Stanovništvo Ugarske je bilo šaroliko, i pojedini delovi tog stanovništva su gravitirali ka zemljama maticama. Takođe je politička elita Ugarske na razne načine imala udela u raspadu Ugarske, ipak jedan od glavnih činioca tog rapada je bilo raspoloženje mađarskih masa. Ugarska je imala probleme, koje se nisu rešavala desetinama godina, i zbog kojih dolazi do revolucionarnog raspoloženja u društvu, kja je bila šokirana i ratnim gubicima. Najveći broj mađara su želeli mir, i kraj ratnoj nemaštini.

Ključne reči: raspad Ugarske, uloga mađarskog naroda, kraj Prvog svetskog rata

Uvod

Ovaj tekst je napisan radi toga da imamo jasniju sliku u ulozi mađarskog stanovništva pri stvaranju nove političke podeljenosti u centralnoj Evropi, a između ostalog i u stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Obično se naglašava uloga manjina u raspadanju Istorijske Mađarske/Ugarske, međutim zaboravlja se, da je i mađarsko stanovništvo bilo nezadaovoljno vladom i državnom upravom, i da je započinjala proteste, pa čak i ustanak protiv centralne vlasti, i to pre od nacionalnih manjina u Ugarskoj. Time je, doduše ne ciljano, ali doprinelo dešavanjima koji će slediti.

Kraj prvog svetskog rata

Pobeda u prvom svetskom ratu nije prvobitno izvojevana na ratištima nego na polju ekonomskog učinka.¹ Centralne sile su imale manje zalihe, tako da odmicanjem veremena dok je rat trajao, svoje trupe su sve manje mogli adekvatno da opslužuju hranom, borbenim materijalom. U isto vreme životni standard u zemljama centralnih sila je toliko opalo, da je stanovništvo bilo na granici opstanka. Stranovništvo čitave imperije je iskusilo oskudicu u namirnicama, inflaciju, a u velikim gradovima se puno oskudevalo, a desilo se i da su se kupci čekavši svoj red potukli ispred mesara.

Kao što je u svojoj slavnoj knjizi "Od Padove do Trijanona" Maria Ormoš dokazala, razgraničenja nakon prvog svetskog rata su bila dogovorena još za vreme rata, delimično javnim i delimično tajnim ugovorima.² Ipak ti ugovori bi ostali mrtvo slovo na papiru, da nije bilo vojnih sila koje su ostvarile te ugovore, a takođe je za to bilo potrebno i podrška stanovništva. Manjak podrške stanovništva je postao osnovni problem centralnih sila.³ A sile pobednice nisu imale takav problem, šta više aktivno su vodile politiku u Parizu da bi postigle još bolje uslove.⁴

Odnos austrijske i mađarske polovine Austro-ugarske monarhije je već decenijama bio ambivalentan.⁵ Sa jedne strane politička elita Ugarske je shvatala, da sama bez Austrije nije sposobna da održi svoj položaj, ali sa druge strane, u narodu popularni Košut je bio žestoki protivnik austro-ugarske nagodbe. Takođe, u Austriji je postojalo mišljenje da ne bi trebali

¹ To su već savremenici prepoznali. Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, 1987. 66-67. str.

² Ormos Mária: Pádovától Trianonig (1918-1920). Kossuth Könyvkiadó, 1983. str. 14.

³ Andrej Mitrović takodenaglašava ulogu pobunjene Mađarske, kao činioca u uspesima Antante. Mitović, Andrej: Srbija u prvom svetskom ratu. Službeni glasnik, Beograd, 2014. 486. str.

⁴ Margaret Makmilan: Mirotvorci (Šest meseci koji su promenili svet). Klub Plus, Beograd, 2009. Srpska/Jugoslovenska diplomatija je (119-132 str), takođe i Rumunska (133-142 str) je pokušala do kraja ostvariti svoje interese. No trijanonski mirovni akt, je za Ugarsku bio povoljniji nego stanje na terenu. Velike sile su odredile, da se i češka i rumunska i srpska vojska povuče na pre određene granice.

⁵ Galántai József: A Habsburg monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 155. str.

da budu u savezu sa mađarima, već sa nemicima.⁶ Prema tome iako je Austro-Ugarskanagodba bila u pravnom smislu dobro formulisana heterogenost Austro-Ugarske se nije smanjivala, zbog toga je ona bila ranjivija.⁷

Stanje u vojsci je postalo sve lošije. U početku se to ispojilo tako, što je oprema i oružje postalo sve više zastarelo i istrošeno, a novog nije bilo. Od proleća 1918 godine nasataje kaos u vojsci. Zbog loše ishrane vojnici su silom otimali hranu, i tako zlostavljali civilno stanovništvo, takođe je bilo sve više odbijanja izvršavanja naredbi.⁸ Kao sledeći korak, vojnici su postali antirežimski nastrojeni.⁹ I postojala je bojazan, da će se ponoviti ono što se u Rusiji dogodilo 1917. godine.¹⁰

Srbija je na početku rata Niškom deklaracijom jasno odredila svoje ratne ciljeve, tokom svetskog rata je imala sve više i sve jače saveznike jer se koncepcija srpske spoljne politike uklapala u interese velikih sila (sila antante). Posle stupanja SAD u rat, i Vilsonovog govora, tačnije rečeno njegove desete tačke¹¹ imala je i ideologiju na koju se mogla oslanjati. Takođe Srbija je na kraju rata imala dobro obučenu motivisanu vojsku.

Za razliku od toga stanovništvu, a i vojnicima iz Ugarske nije bilo jasno zbog kakvih ratnih ciljeva se ratuje (tajni pregovori i razmišljanja su postojala sa saveznicima). Na početku rata se i sam premijer Ištvan Tisa zalagao za to da se ne započinje rat,¹² ni danas se ne zna zbog čega je popustio, pošto nije želeo ni teritorijalno proširenje. Zapravo je dugo postojala uticajna antiratna politika i u Austrijskom delu carstva pod

⁶ Galántai József: A Habsburg monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 150-151. str.

⁷ Galántai József: A Habsburg monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 220. str.

⁸ Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, 1987. 86-87.

⁹ ibid. 95.

¹⁰ ibid. 139.

¹¹ Ceo govor objavljen: Margaret Makmilan: Mirotvorci (Čest meseci koji su promenuli svet). Klub Plus, Beograd, 2009. 487. str.

¹² Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. str. 102.

vodstvom Erentala, rukovodioca spoljnih poslova. Sarajevski atentat je njegovu politiku diskreditivao, i uticaj ratne strane povećao. Ratni ciljevi Ugarske su formulisani čak 1917. godine, a to su bili, da se promeni vladajuća porodica u Srbiji, i da se garantuje integritet Austro-Ugarske Monarhije. Pored toga u Ugarskoj je postojao nacionalni naboj između vlade i raznih manjina koje su živjele u njoj, međutim često se zaboravlja, da ni mađarsko stanovništvo nije bilo zadovoljno, tj. postojalo je ogromna socijalna napetost između nje i vladajućeg sloja. Na selima je postojalo duboko siromaštvo, san seljaka je bilo da dobiju zemlju, nisu razmišljali o državnoj politici, a pogotovo nisu mogli smisliti šta će se desiti Ugarskoj na kraju rata. U gradovima je socijalno stanje radnika isto bilo očajno. Nije čudo što su se pojavili intelektualci koji su zagovarali socijalizam, hrišćanski socijalizam, socijal demokratiju, pa čak i komunizam. Ratno stanje je doprinelo da položaj širokih masa postane još gori, a samim tim se i napetost u društvu povećavala i na kraju eksplodirala u vidu revolucija (revolucija jesenjih ruža, i pokušaj stvaranja Sovjetske republike Mađarske).

Pored toga što stanovništvu, bilo da se radi o većinskom mađarskom stanovništvu, ili o manjinskim stanovnicima, nisu bile jasni ciljevi ratovanja mađarska nije imala toliko jakih saveznika kao Srbija, Rumunija, niti je imala intelektualce sa jakim vezama kao što je Masarik i Beneš. Takođe se od 1848. godine se o Mađarima izgradio na zapadu loš imidž, koji je takođe doprineo nadolazećoj katastrofi. Mađarsko stanovništvo nije bilo oduševljeno politikom Beča, iako su Franju Josipa prihvatili vremenom, međutim ratne poteškoće su ojačale zamisli, koje su još od 1848. godine bile aktualne, da se putevi Ugarske i Austrije razidu.

Ugarska nije imala ni ideologiju, ni akcioni plan kako bi mogla sačuvati državu, naprotiv Vilsonov govor je nagovestio moguću katastrofu. Politička elita nije znala šta da radi, kakvu propagandu da vodi, i kako da podnese sve izvesniji poraz.

Konačno, najznačajniji činioc u raspadu Ugarske je bio, da je ona na kraju rata ostala bez vojske. Posle ekonomskog i upravnog kolapsa i stanovništvo i vojska je jedva očekivala kraj rata, želeli su mir po svaku cenu, vojnici su se radovali pošto su razdužili svoje puške i opremu. Ni stanovništvo ni vojska nisu bili svesni koliko velika može da bude cena "mira po svaku cenu".

Uzburkano društvo pri kraju Prvog svetskog rata i stanje u Ugarskoj (Revolucije i protivrevolucije)

Austro-Ugarskaje na početku rata, u prvim mesecima pretrpela više od milion žrtava¹³ A sama Ugarska je na kraju imala više od pola miliona žrtava, 1.4 miliona ranjenika, i 833 hiljadu zarobljenika.

Rat koji je za razliku od očekivanja trajao drugo, polako je podrivao ekonomiju i društvo. Poizvodnja u poljoprivredi i industriji je opadala. Pojavila se inflacija, koja je učinila da stanovništvo postane sve siromašnije, crna ekonomija je počela da cveta. Već od 1915 počinje pesimizam, beznade, a od 1917 godine se na razne načine pokušava izbeći vojna služba (dezertiranje, odbijanje naredbi, pobune i samosakaćenje radi izbegavanja voje službe), a na selima je bilo demonstracija zbog gladi.¹⁴ U gradovima su počeli sve veći štrajkovi. U mađarskom parlamentu se do 1916 godine nije raspravljalo o ratu, jer je postojao neformalan dogovor o tome, ali posle velikih gubitaka i nemira iskristalisalo se više opcija, među kojima je bila i radikalna opozicija, koja se zalagala za obustavu rata i stanja pre rata. Njen program je bio vezan i za socijalnu tematiku (podela oranica) tako da je i time bila atraktivna mađarskim masama, dok vlada skoro ništa nije nudila.

Početak haosa u Ugraskoj

Oktobra 1918. godine Ugarska je naglo ušla u fazu haosa. Na italijanskom frontu ja započet jak napad, dan pre toga je vlada dala ostavku. Pre toga je Karlo III. obznanio da će Austro-Ugarska biti savezna država, ali je Vilson

¹³ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 103. str.

¹⁴ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 105. str.

već 18. oktobra stao na stranu samoopredeljenja naroda Austro-Ugarske Monarhije. Na ratištu se vojska bunila, i želela je da je odvezu kući (To je bio inače slučaj i sa bugarskom vojskom pre proboja solunskog fronta),¹⁵ a radikalna opozicija je krenula sa programom osnivanja Mađarskih Nacionalnih Veća. Građanska demokratska revolucija je izbila 28. oktobra 1918. godine. Narod je veličao grofa Mihalja Karoljija kome je deo vojske prisutan u glavnom gradu položio zakletvu, i koji je 31. oktobra postao premijer. To je odobrio i vladar Austro-ugarske, znači njegov položaj je bio legalan, ipak, sledećeg dana objavljuje da Mađarska postaje republika, čime je raskinula legalni kontinuitet, sa Austro-ugarskom. Karolji nije imao politička iskustva, do tada je uvek bio u opoziciji i mislio je da će rešiti probleme ako saraduje sa silama antante. U međuvremenu je Ištvan Tisa ubijen od strane nekoliko naoružanih lica. Sigmund Frojd je tada napisao svom učeniku Šandoru Ferenciju, da je čudno što se dovodi na vlast najgluplji grof, a ubija se najpametniji.¹⁶

I van Budimpešte su bili strajkovi i demonstracije zbog gladi i nemaštine. Tada su te demonstracije bile socijalnog karaktera, bez nacionalnih i manjinskih težnji.¹⁷

Tako je Ugarska dospela u potpunu dezorganizovanost, a novi premijer je bio prisiljen silom prilika da potpisuje dokumente sa sve lošijim uslovima. Ni to nije smanjio napetost mađarskih masa, da je

¹⁵ Dimitar Popov, Ivan Božilov, Cvetana Georgijeva, Konstantin KOsev, Andrej Pantev i Iskra Baeva: Istorija Bugarske. Clio, 2008. 297. str. (Vojska Bugarske je, zbog neadekvatnog snabdevanja, bila u teškom položaju, a zbog neposlušnosti vojnika, do 1918 godine je čak 450 smrtnih presuda izrečeno. A na političkoj sceni dešavalo ono što će se desiti i u Mađarskoj, simpatizer Antante dobija premijerski položaj od kralja)

¹⁶ <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre62/eros.htm> "*Szeretnék nagy rokonszenvet érezni a magyarok iránt, de ez nem sikerül nekem. Nem tudok mit kezdeni e tanulatlan nép vadságával és éretlenségével.*"Majd - távolról sem a magyar progresszió iránti rokonszenvtől vezérelve - hozzáteszi: "*Sohasem voltam az ancien régime feltétlen híve, de kérdéses számomra, hogy a politikai bölcsesség jelének tekinthető-e, hogy a sok gróf közül a legokosabbikat [Tisza Istvánt] meggyilkolják, a legbutábbikat [Károlyi Mihályt] pedig megteszik miniszterelnöknek.* (Lettre, 2006, ősz)

¹⁷ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 112. str.

premijer potpisao februara 1919. godine dekret o podeli zemlje. Ubrzo su komunisti došli na vlast (21. marta). Što je dovelo do vojnih intervencija.¹⁸

Ali do tada je već sudbina Ugarske bila rešena, nju su odredili velike sile, i to što je dospela u totalni haos. Uloga stanovništva u svemu tome je bila, da nije više mogla da podnosi ratnu situaciju, zbog koje se bunila. Pri tome se nije mogla organizovati odbrana zemlje, tako je nezadovoljno mađarsko stanovništvo i samo doprinelo stvaranju mirovnog poretka koji se kasnije smatrao kao velika nepravda nanešena državi a i narodu.

Zaključak

Mirovni sistem posle rata je prvobitno bio određen dogovorima velikih sila, i njihovim strateškim interesima, zatim interesima manjih saveznika velesila, njihovim vojnim potencijalom, ali i stanjem društva u pojedinim zemljama.

Srbija, iako je pretrpela ogromne gubitke tokom rata, imala je čvrsto rukovodstvo i vojsku koja je bila sposobna, da izvede naredbe. To je pogotovo bilo lako što se tiče Ugarske, gde nije bilo otpora (Ali što se tiče Italijana bilo je teže). Veliki narodni miting u Novom Sadu se desio već pod režijom novog suverena (16. novembra su se dogovorili pozvani srpski delagati iz vojvođanskih gradova da pripreme veliki narodni miting 25. novembra). Narod je bio tamo, da bi potvrdio ono što su velesile odlučile, i srpska vojska ostvarila.

Položaj stanovništva poraženih zemalja je dakle na više načina "pomagao" zemlje pobednice. Sa jedne strane stvarala se tenzija i nemiri su se dešavali, što je za vojsku na frontu bilo obashrabljujuće, sa druge strane doveli su nove političare na vlast. Na kraju, dezorganizovana društva pobeđnih zemalja nisu mogla da brane svoje interese ni

¹⁸ Srbija je smatrala da treba iskoristiti nemire u Ugarskoj. Mira Radojević, Ljubodrag Dimić: Srbija u velikom ratu 1914-1918 (Kratka istorija). Srpska književna zadruka, Beograd, 2014. 271. str.

diplomatski, ni vojno (jedino se Turska uspešno opirala mirovnom ugovoru koji joj je ponuđen), tako da su morale prihvatiti ono što im se nudilo/nametalo od strane pobjedničkih velikih sila.

Mađarska je mirovni ugovor potpisala u Trijanonu bez mogućnosti da bitno utiče na njen sadržaj, jer su je okolnosti, među njima i pobuna mađarskog stanovništva doveli u stanje nemoći. Nemoć je bila toliko velika, da je rumunska vojska čak i Budimpeštu zauzela (4. avgusta 1919. godine). Velike sile su susedima Mađarske na kraju ipak dodelile od prilike te teritorije koje su još za vreme rata planirale.

Abstract: The author shows the role of the Hungarian population during the collapse of Austro-Hungarian Empire. The Hungarian population was extremely dissatisfied with the government. There were revolutions in the country and therefore the government became disintegrated and it became impossible to govern. Simultaneously the army fell apart and Hungary became a vulnerable country. The agony ended with the Trianon peace treaty. It was extremely unfavorable, but representatives of Hungary had to sign it because they were in a very poor negotiating position and they could not influence the text of the agreement.

Litertura:

- Dimitar Popov, Ivan Božilov, Cvetana Georgijeva, Konstantin Kosev, Andrej Pantev i Iskra Baeva: Istorija Bugarske. Clio, 2008.
- Galántai József: A Habsburg monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, 1985.
- Margaret Makmilan: Mirotvorci (Šest meseci koji su promenuli svet). Klub Plus, Beograd, 2009.
- Mira Radojević, Ljubodrag Dimić: Srbija u velikom ratu 1914-1918 (Kratka istorija). Srpska književna zadruga, Beograd, 2014.

- Mitović, Andrej: Srbija u prvom svetskom ratu. Službeni glasnik, Beograd, 2014.
- Ormos Mária: Pádovától Trianonig (1918-1920). Kossuth Könyvkiadó, 1983.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, 1987.